

Uvod

Povijest arheologije može se usporediti s poviješću neke obitelji ili nekog pojedinca. Istraživanje povijesti arheologije izgleda poput crtanja nekog obiteljskog stabla i uočavanja njihovih međusobnih odnosa. Predci i okolnosti podrijetla utjecali su na izgled, boju očiju, afinitete i spretnosti, sklonosti bolestima. Dobre i loše strane članova obiteljskog stabla utjecale su na stvaranje zbilje ne samo vlastite, nego i naraštaja koji tek dolaze.

Kao i obiteljska povijest, i povijest čovječanstva gleda se pod prizmom snažnih emocija, (straho)poštovanja, divljenja zbog dostignuća, kao zbroj univerzalnih vrijednosti koje čine uzor kojem pojedinac ili skupina treba težiti. Tako se gradi i održava mit o tome kako je izgledala prošlost. Bolja prošlost i uzori vrijedni divljenja su, usudila bih se reći, konstantna čovjekova potreba ispunjenja koje kreira i prošlu i sadašnju zbilju. Moć i kontrola, znatiželja, želja za razumijevanjem svijeta oko sebe i svojeg podrijetla, opčinjenost bogatstvom, isticanje bogatstva kao univerzalne vrijednosti kojoj svaki pojedinac treba težiti. Sve su to motivi koji su povezani s ljudskim zanimanjem za prošlost i često nit vodilja. To su aspekti ljudske prirode koji postoje i ne treba ih zanemariti ili se ponašati kao da ih nema. Ljudska je povijest i povijest trauma, strahova, nasilja, ludila i terora te subjektivnost ljudskog iskustva koji svi zajedno s ostalim češće spominjanim čimbenicima sudjeluju u stvaranju elemenata kulture i kulturnih normi (Mlekuž Vrhovnik 2023).

David Clarke (1973) je promjene koje su se tada događale u arheologiji nazvao gubitkom nevinosti. Gubitak nevinosti simbolički je fizički čin prelaska iz djetinjstva u svijet odraslih s pripadajućim skupom vidljivih i nevidljivih društvenih normi koje oblikuju pojedinca i zajednicu. Taj je gubitak osoban i privatn čin koji zbog načina na koji se seksualnost definirala čini simboličku prekretnicu, iako to u biti možda i nije. Onaj pravi gubitak nevinosti pojedinac, društvo ili, u ovom slučaju, disciplina zapravo doživljavaju suočavanjem s manjkavosti grijesima svojih predaka, prethodnika, te onim vlastitima. Tek kada si to osvijestimo, odtugujemo, otresemo sve ono što opterećuje, a to je tradicija, možemo slobodno krenuti dalje i neopterećeno razvijati nove misli, ideje i istraživanja. Tako da bi možda prikladnije bilo govoriti o gubitku privida umjesto nevinosti.

Povijest nastanka arheologije je priča o ljudima, kako smo postali veliki i pametni i važni, kako smo odlučili što je veliko, pametno i važno, što će se istaknuti, zapisati, što će se zanemariti, zaboraviti, zabraniti. To je živ, dinamičan i konstantan proces koji zbog vlastite uključenosti vjerojatno nikada nećemo moći potpuno sagledati, ali stalno ćemo pokušavati. To se odražava i u ovom rukopisu u kojem iznosim na vidjelo djelić tog procesa za koji smatram da sam ga uočila i shvatila.

Namjera mi nije izvlačiti primjere i kritizirati konkretan rad kolega, pogotovo zato što sam i sama nositeljica tih nesvjesnih zabluda i predrasuda, ali mislim da će svaki čitatelj prepoznati elemente u većini arheoloških radova.

Namjera ove knjige, nadalje, nije donijeti cjelovit prikaz razvoja pojedinog razdoblja ili arheologije nego na primjerima upozoriti na ključne aspekte i događaje, istaknuti da razvoj arheologije traje koliko i cijela čovjekova (pisana) povijest, uputiti na opsežnije publikacije i problematizirati neke teme koje, po mojem mišljenju, najbolje opisuju okolnosti i promjene u kojima neki istraživački interes nastaje, raste i gubi se. Kada kažem istraživački interes, tu ne mislim na istraživački interes arheologa *sensu stricto* koji ima točno određen objektivni plan i metodologiju u glavi, nego na svakoga koga zanima povijest. Mi možda želimo misliti kako su na globalne zaključke o arheologiji utjecali radovi institucionaliziranih stručnjaka, ali to nimalo nije dalje od istine. Upravo su oni izvan institucija ocrtali i definirali našu disciplinu (sjetimo se H. Schliemanna), dio kojih će biti spomenut u tekstu, a mogući posljednji takav primjer je Stuart Piggott koji se smatra jednim od utemeljitelja suvremene znanstvene arheologije u Velikoj Britaniji, pa i šire. Njegove su akademske titule došle nakon njegovih radova jer je sve njegovo obrazovanje bilo neformalno i stjecano radnim iskustvom. To je jedan od primjera utjecaja s pomoću već ustanovljene arheološke metodologije. No, stvarni utjecaj na kreiranje discipline nisu imali arheolozi. Arheolozi često govore da nisu opterećeni politikom, da su iznad toga i da su svjesni svih manjkavosti, ali da se danas nije s tim potrebno opterećivati jer ne ometa naš rad ako je objektivno usmjeren i temeljen na korištenju suvremenih znanstvenih metoda. O tome će dalje na više mjesta biti riječi, a ovdje to ističem zbog važnosti društvene zbilje određenog trenutka koja ima presudnu ulogu u

načinu na koji se promatra i izučava prošlost. Slika svijeta u prošlosti kakvu je danas vidimo nastajala je polako tijekom ljudske povijesti da bi konačne oblike poprimila u 19. stoljeću. U svakom od tih razdoblja, kao i danas, prošlost se istraživala i/ili bilježila jer je nekom bila potrebna. Onaj kojem je trebala, taj ju je i oblikovao. Tako mi danas imamo i bricolage i palimpsest stoljeća i stoljeća stvaranja i prepravljavanja prošlosti i odnosa prema prošlosti i ljudi u njima. Konačne okvire prošlosti postavili su imućni Europljani 19. stoljeća na predlošcima suvremenih neciviliziranih društava koje su mogli vidjeti ili o njima čitati i čuti. Ono što su mogli vidjeti i pročitati bila je pojednostavnjena i iskrivljena slika zajednica koje su do tada proživjele više od tri stoljeća istrebljivanja i zatiranja svake ideje o njihovoj kulturi. To je bila slika kakvu su željeli imati. Ti ljudi nisu bili arheolozi. Oni su bili dokoni privilegirani učeni ljudi koje je zanimala prošlost, ali kroz razvoj društva, ne ostatke materijalne kulture. Predmeti su egzistirali u drugoj sferi – sferi želje za lijepim, posebnim, neobičnim, moćnim; posjedovanjem kojim se pojedinac izdvaja iz okoline i pokazuje i dokazuje kao poseban i vrijedan. Jednom skrojena slika prošlosti počela se popunjavati i „jasnije ocrtavati“ te „dokazivati“ kroz materijalne ostatke koje su pronašli i proučavali drugi imućni muškarci, a koji su ih morali svrstati u neke okvire. I danas odjeku svakog istraživanja pomaže pridjev najstarije. Ako u naslovu vezanom za objavu nekog otkrića stoji i najstarije to će svakako privući više pozornosti. Tu ne govorim samo o senzacionalističkim naslovima u novinama nego i u publikacijama koje ne toliko često u naslovu, ali svakako u tekstu kao vrijedan rezultat svojih istraživanja navode da je riječ „...o najstarijem nalazu.... na području...“. Zbog slike koju imamo o priprostim ljudima i zajednicama u prošlosti, a koja je svoj konačni oblik dobila u 19. stoljeću, svako pomicanje pojave neke inovacije čini senzaciju i prividno pomiče granice naše spoznaje, a zapravo ostajemo u sferi iste paradigme.

Golem su utjecaj na arheologiju imale i priče i težnje ljudi tijekom prošlosti koje s arheologijom nisu imale nikakve veze, ali pokazale su se kao građevno tkivo pa i temelji kroz prežitke tih priča i predmeta.

Odabrala sam teme za koje mislim da su najviše utjecale na razvoj arheologije, ali i na i opće znanje i opći dojam ljudi o prošlosti. U uvodu želim napomenuti da je velik i očit nedostatak knjige što

je usmjerena na područje Europe, i samo epizodno i pragmatično na područje Bliskoga istoka, ali to je posljedica eurocentričnosti našeg sustava znanosti i visokog obrazovanja te okolnosti koje sa samim istraživanjem nemaju veze, a to su vremenski rokovi i ostala formalna i moja ograničenja.

Kroz te teme želim potaknuti čitatelja na razmišljanje i propitivanje postojećih znanja, spoznaja i činjenica, u svim sferama, a posebice onima kojima se bavi arheologija. Danas ne vidimo što ne znamo. Tako ni ja ne vidim što ne znam i ne mogu zamisliti i nadam se da će čitatelji nešto od toga uočiti i nastaviti razmišljati i o tome raspravljati.

Koristit ću se usporedbama sa sadašnjosti i naglasiti isprepletanje prošlosti i sadašnjosti kako u ovom trenutku, tako i u onim prošlima jer se pokazuje da su neke ljudske prakse trajne i da nam proučavanje suvremenog ponašanja može otkriti mnogo više o ponašanju u prošlosti. Uvijek se govori da se pri interpretaciji prošlosti ne smijemo koristiti suvremenim prilikama kao modelom za preslikavanje. Ali mi to (nažalost?) uopće ne radimo. Mi se koristimo suvremenim predrasudama na svjesnoj i nesvjesnoj razini, a ne suvremenim opažanjem. Moramo početi promatrati sebe, a ne druge i drukčije prema našim mjerilima i kriterijima. Za taj se pristup moramo dekontaminirati od jedne velike dominantne zablude, odnosno slike o tome kako su ljudi živjeli u prošlosti i za što su bili sposobni. Trebamo se riješiti našega pokroviteljskog odnosa i s divljenjem pratiti svaku naprednu stvar koju nađemo, kao kod djeteta koje napravi prvi korak ili prvi put uspješno stavi žlicu u usta. Naši predci nisu mladunčad čovječanstva, niti su divovi koje mi nikada nećemo moći dosegnuti. Naši predci su ljudi, poput nas.

